

Jean-Claude van Rijckeghem

IJzerkop

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij

2019

*Voor Lowie, Marieke & Irene
Voor Virginie
Voor Dries
En altijd voor Bernadette*

www.querido.nl

Copyright © 2019 Jean-Claude van Rijckeghem
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam.

Omslag Kris Demey
Vormgeving binnenwerk Perfect Service

ISBN 978 90 451 2287 8 / NUR 284

*'J'aime l'oignon frit à l'huile, j'aime l'oignon quand il est bon.
Au pas camarad', au pas camarad', au pas, au pas, au pas
Un seul oignon frit à l'huile nous change en lions.'*

'Ik hou van de ui gebakken in olie, ik hou van de ui als hij
lekker is.
In de pas kameraad, in de pas kameraad, in de pas, de pas, de pas.
Eén enkele ui gebakken in olie verandert ons in leeuwen.'

Marslied van de Grande Armée

I. Stans

Sinds mijn broer op de Latijnse school zit in het gezelschap van de zonen van Franse legerofficieren en Vlaamse industriëlen voelt hij zich echt het mannetje. In de vakantie paradeert Pier met zijn schooluniform door Gent, fier als de kat van keizer Karel. Hij voelt zich natuurlijk veel te goed om samen met mij de was te doen. Hij is vanmorgen opzettelijk naar de tweede kerkdienst gegaan, de hostieslikker, om aan de was te ontsnappen. Pas rond tien uur is Pier terug van de mis met een gebedenboek onder de arm en een uitdrukking van devotie op zijn smoel die me doet denken aan zwakzinnigen en bejaarde kloosternonnen. Hij heeft er een half jaar over gedaan om thuis te komen van de mis. Maar ik heb op hem gewacht. Ik ben niet van plan de hele stapel wasgoed op mijn eentje naar de rivier te zeulen.

‘Moest je in de rij staan voor de biecht of zo,’ vraag ik hem.

Hij kijkt naar me alsof er een aureooltje boven zijn hoofd hangt.

‘Ik heb niks te biechten,’ zegt hij. ‘Jij moet de was doen. Niet ik.’

‘Vergeet het, kerkmuis,’ zeg ik. ‘Wanneer je niet naar je stomme school hoeft, dan help je me met de was.’

Ik pak het ene hengel van de mand al vast. Pier neemt alle tijd om zijn kerkgerief netjes op de juiste plank te schikken en de buffetkast te sluiten. Als hij eindelijk bij de mand komt staan, druipt de tegenzin van hem af. We tillen de mand samen van de tafel af.

‘Zo ga je niet naar buiten,’ hoor ik achter me.

Moeder komt op klompen de kamer in. Ik kijk zo onschuldig mogelijk. Wat scheelt er? Mijn rokken reiken tot mijn enkels, mijn witte blouse is tot in mijn hals dichtgeknoopt en mijn haar ligt netjes in een vlecht.

‘En je hoofddeksel?’ Van een haakje in de hoedenplank plukt ze weer dat vreselijke kapje met die ronde klep. Ze drukt het kapje over mijn hoofd en propt mijn vlecht erin. Ik kan door die klep niet meer naar links of rechts kijken en mijn goddelijke gelaat wordt volledig onzichtbaar voor de blikken van jongemannen. Moeder knoopt de brede linten van het ding stevig vast onder mijn kin alsof het een oorlogshelm is die mijn maagdelijkheid moet beschermen.

‘Au, niet zo hard,’ zeg ik.

‘Niet zeuren, Constance,’ zegt ze. ‘Zo’n kapje is helemaal de mode in Parijs.’

‘Ja,’ antwoord ik. ‘In de tijd dat grootmoeder haar melktanden nog had.’

Moeder negeert mijn opmerking en waarschuwt mijn broer: ‘Pieter, jij let op je zus.’

‘Reken op mij,’ zegt paus Pieter de Vrome.

Pier en ik dragen de mand de straat op. De stapel wasgoed schommelt tussen ons in. We lopen niet te snel, zodat we onderweg geen hemd of sok verliezen. Het is koud en de schoorstenen roken. Er is weinig volk op straat. Een paar jongens, hun kleren zwart van het stof, dragen kolenzakken die ze aan huis leveren. Bij de kade van de Lieve drijven twee houten vlotten die met kettingen aan ijzeren ringen zijn vastgemaakt. Op die vlotten wrijven vrouwen en dienstmeiden het wasgoed in met een klomp harde witte zeep. Elke ochtend kan je de zeepgeur tot ver in de omtrek ruiken en ligt er een deken van wit schuim op het donkere water. De vissen in de Lieve zijn de schoonste van heel Gent. Pier en ik lopen over het eerste vlot naar het tweede, waar nog veel plaats is. We zetten de wasmand neer.

De meeste vrouwen die hier de was doen zijn dienstmeiden van welgestelde families, maar mijn moeder heeft geen dienstmeid nodig: ze heeft mij.

De vrouwen op het vlot hebben hun mouwen opgerold en met blote armen zepen, soppen en spoelen ze het wasgoed aan een driftig tempo. Ik neem mijn tijd en mijn slo-me broer gaat in zijn dure schoolpak op het vlot zitten. Zijn stomme witte kniekousen zullen vies worden, dat zie je zo. Zijn hoofddekseel in de vorm van een bootje durft hij niet af te zetten. Hij is bang dat ik het ding in het water gooi om te zien of het blijft drijven.

Ik raak aan de praat met Mie De Peeze, een echte roddelfabriek, een praatmoer die ongetrouwd is gebleven en zonder schroom vertelt over haar werkgever, brouwer Hans De Grote, wiens vrouw niet van het bier kan afblijven en wiens kinderen als wilde apen in het dakgebinte hangen. Tenminste, dat zegt Mie De Peeze.

‘Wil je wat weten?’ zo komt Mie De Peeze eindelijk op de zaak. ‘De brouwer heeft met zijn ezelskar een ton bier geleverd aan weduwe Coppieters. Maar hij heeft die niet naar het café van de weduwe gebracht maar naar het Klooster van de Franciscanen. Daar zal straks een bokskamp plaatshebben.’

‘Toe maar,’ zeg ik terwijl ik Pier een hoekje van het laken aangeef. Hij gaat staan. We draaien ieder aan een uiteinde van het laken in tegengestelde richting, zodat de druppels op het vlot kletteren.

‘En niet zomaar een bokskamp,’ fluistert Mie met een samenzweerderige stem alsof God het niet mag horen, ‘maar een bokskamp tussen twee vrouwen.’

Pier laat het uitgewrongen laken los en slaat een kruisje.

‘Moge God het ze vergeven,’ zegt Mie De Peeze. Ze slaat een kruisje of drie en vraagt zich af waar het met ons land heen moet, nu monniken uit hun kloosters verjaagd zijn, Vlaamse jongemannen in het Franse leger marcheren en

het huwelijk, dat heilig en eeuwig en onverbreekbaar is, op het stadhuis met de pennenstreek van een staatsambtenaar zomaar nietig verklaard kan worden.

‘Het zijn goddeloze tijden,’ jammert Mie De Peeze terwijl ze de vieze nachthemden van de brouwer inzeept. ‘Het is allemaal begonnen met het gepeupel van Frankrijk dat zijn koning heeft vermoord. En ook die arme Marie-Antoinette.’

Mie De Peeze schudt het hoofd alsof ze nog steeds rouwt om dat verwende mens. Pier kijkt droef alsof Marie-Antoinette zijn nicht is. Maar ik geef niet om die trut. Ik ben een kind van de revolutie, en terwijl ik het laken opplooi fluit ik de *Marseillaise* om mijn broer en Mie De Peeze te jennen. Ze merken het niet eens. Mie is al met iemand anders aan de praat.

Een kwartier later wring ik het laatste hemd uit. Ik gooi het naar Pier. Mijn handen zijn wit van het koude water.

‘We gaan naar die bokskamp,’ zeg ik.

Pier kijkt me aan alsof hij net een oorveeg van de hand Gods heeft gekregen. Dan plooit hij het hemd van vader op zonder me nog aan te kijken, zoals hij altijd doet wanneer ik een geweldig plan heb dat hij niet ziet zitten, de aansteller. Hij legt het hemd van vader op de hoop en neemt de mand bij een van de hengels vast.

‘Kom, optillen,’ beveelt hij.

Ik neem het andere hengel en samen tillen we de mand op, die zwaar is geworden van het natte wasgoed. We nemen tegelijk een grote stap van het vlot naar de stenen kadetrap. We klimmen de twaalf treden naar de kade zonder iets te zeggen. Onze mand laat een spoor van druppels na. We zetten de mand neer boven op de kade. Ik rol mijn mouwen af. Er komt weer wat kleur in mijn vingers. Ze tintelen.

‘Hoorde je wat ik zei, Spiering?’ zeg ik. ‘We gaan naar een bokskamp kijken.’

Een spiering is een onooglijk klein visje, en ja, zo noem ik mijn broer wanneer hij me op de zenuwen werkt.

'We gaan naar huis,' zegt hij. 'Jij moet de was aan de lijn hangen. Kom, tillen.'

We dragen de mand een stukje verder, maar op het brugje dat uitkijkt op de ruïnes van het kasteel blijf ik staan. Ik laat mijn kant van de mand op de grond zakken en laat het hengel los. De was valt bijna om. Pier laat ook zijn kant van de mand zakken.

'Je kan die mand toch niet alleen naar huis dragen,' zeg ik. 'Samen uit, samen naar de bokskamp en dan samen thuis.'

Pier probeert zich groter te maken dan hij is.

'We gaan niet! Als moeder ervan hoort, dan krijg jij zoveel slaag dat je vast de *gazet* haalt.'

'Goed, dan kom ik eindelijk in de *gazet*.'

'Hou op, Stans,' briest Pieter. Hij ziet het morgen werkelijk in de krant staan: 'Op zondag zes maart van het jaar één duizend achthonderd en acht kreeg Constance Hoste, de achttienjarige dochter van de bekende Gentse werktuigkundige en uitvinder Leopold Hoste, zo'n pak slaag van haar verwekker dat de jongedame voortaan in haar vermogens beperkt zal blijven.'

'Jij durft ook niets, Spiering. Je bent zo saai als de neten,' zeg ik.

'Een bokskamp? Tussen vrouwen? Dat is onzedelijk. Op een zondag en nog wel op de feestdag van de Heilige Colleta,' zegt hij. 'Dat is een zonde. Daar gaan we voor moeten biechten.'

'Biecht jij maar voor ons beiden,' zeg ik, 'en de onzevaders die je als boetedoening moet aframmelen zullen we onder elkaar verdelen. Kom, we gaan.'

'Nee, we moeten op tijd zijn voor het middageten.'

'We vertellen dat het wassen langer duurde,' zeg ik, 'dat alle dienstmeiden van Gent op de wasvloten stonden en dat we onze beurt moesten afwachten.'

‘Nee.’

‘Vijf minuten in het klooster, Spiering, vijf minuten maar. Ik wil het gewoon zien. We gluren even naar binnen en we vertrekken weer. Binnen en buiten. Ik beloof je dat ik je daarna nooit meer “Spiering” noem. Ik zal lief voor je zijn.’

‘De dag dat jij lief voor me bent zullen Pasen en Pinksteren op één dag vallen.’

‘Verdomme, Spiering, ben je dan niet nieuwsgierig? Boksende vrouwen. Je kan er volgende week mee pochen op je Latijnse school bij al die zonen van markiezen en kolonels.’

Pier zucht zo luid mogelijk. Hij weet dat ik koppiger ben dan de twee steenezels op de ark van Noach.

De klokken in de stad slaan elf keer wanneer Spiering en ik de houten deur van de kloosterkerk openduwen. We hebben ons in het zweet gestapt met die pokkenmand. De kerk is een zaal waar de franciscanen ooit hun bidsnoeren aftelden en hun psalmen kweelden. Maar God is niet thuis vandaag. In zijn tempel staan honderd mannen te drinken en te schreeuwen als in een drankkelder. De mannen staan rond een afgespannen plek in het midden van de kapel. Ik sta op de tippen van mijn klompen en kan door al dat manvolk niet zien wat er in het midden van de zaal gebeurt. Aan de opgewonden kreten te horen is de wedstrijd in volle gang. Pier trapt rattenkeutels opzij in het zand met zijn klomp, maar hij glijdt weg. Hij valt op zijn knieën en ik kan de mand nog net rechtop houden. Pier is zijn ledematen niet altijd meester. In huis loopt Pier overal tegenaan, struikelt hij over elke tree en laat hij wel honderd keer per dag iets vallen. Hij heeft thuis wel een dozijn porseleinen kopjes gebroken. Moeder vraagt zich soms af hoe haar zoon in handigheid zo achterop is geraakt.

Pier wijst me op een leeg hoekje bij het doopvont. We wandelen erheen en zetten de mand neer. De dochters van café De Zwarte Ekster tappen bier uit een ton in de mokken van de bezoekers. Hun moeder, weduwe Coppieters, rookt een pijpje. De oude ekster draagt een dikke wollen lapjesjas die al honderd jaar uit de mode is. Ze telt het geld dat ze ontvangt en bergt het op in een sigarenkistje. Tussen al het manvolk staan enkele uitdagende vrouwen. Ze laten hun haar loshangen en hebben een diepe halsuitsnijding alsof hun borsten ook moeten ademhalen. Ze komen vast uit een hol van ontucht waar de liefde zich laat betalen en waar bijbels worden gebruikt om de haard aan te steken. Ze hangen aan de arm van mannen met dure laarzen, ruiterjassen en witte kragen.

We hebben de mand nog maar neergezet of ik hoor alle mannen tegelijk, als uit één keel, een woeste kreet slaken. Pier doet het bijna in zijn broek.

‘We moeten teruggaan,’ zegt hij met zijn hoed in de handen.

‘We zijn hier nog maar net, misdienaar. Ga wat bidden als je bang bent.’

Ik stap naar voren, het spektakel tegemoet.

‘Stans, blijf hier,’ zegt Pier, maar ik wring me al door de menigte. Aan het geroep te horen is het gevecht bijna belist. Ik haast me vooruit. Ik heb die pestmand niet tot hier gedragen om alles te missen. In het midden van de kapel ligt het strijdveld, dat de vorm van een rechthoek heeft en door houten schotten is ingesloten.

‘Moet jij thuis niet wat kantwerk gaan doen,’ zegt een man links van mij. Ik kan hem niet goed zien door het afdakje rond mijn hoofd. Hij ruikt naar bier, zweet en ui. Hij trekt een muts van zijn hoofd af, slaat die tegen zijn knie en zet hem dan weer op. Door jaren van zon en door dat slaan tegen zijn knie is alle kleur eruit verdwenen.

‘Mijn kantwerk heb ik vandaag al gedaan,’ zeg ik zonder

mijn hoofd te draaien. 'Het is toch nog niet afgelopen?'

'Nee, dadelijk begint de derde ronde,' zegt de man. 'Zeg, ben jij een van de dochters van De Zwarte Ekster? Ik ben dol op jullie bier. Krijg ik er nog eentje van jou? Gratis? Je krijgt er een zoen voor in de plaats.'

Hij reikt me zijn aardewerken beker aan.

'Zelf halen,' zeg ik en kijk hem aan. Hij ziet er niet veel beter uit dan zijn muts. 'En wat die zoen betreft, mijn broer is officier bij de gendarmerie. De laatste kerel die een zoen van me wilde heeft het zich beklaagd.'

'O,' zegt de man.

'Maar het gaat nu beter met hem,' zeg ik. 'De dokters denken dat hij over een maand weer zal kunnen kauwen.'

De man kijkt een ogenblik verdwaasd, maar dan lacht hij.

'Een *gendarme*,' zegt hij, 'je bent me d'r eentje.'

'Vertel me liever wie er wint,' vraag ik.

'Zotte Neel natuurlijk. Daar heb ik al mijn geld op ingezet.'

'En wie is de ander?'

'Geef me een biertje en ik vertel het je.'

'Laat haar met rust,' roept een bekende stem achter me. En ja hoor, daar staat de Heilige Spiering met het hoge stemmetje en de kippenhersens. Alleen zijn aureool ontbreekt. De man kijkt verstoord.

'Ik ben haar broer,' zegt Pier zo stoer mogelijk.

'De *gendarme*,' zegt de man, waarop hij hard lacht en Pier vriendschappelijk tegen de schouder slaat, als is hij zijn kroegmaat. Pier klapt zowat in elkaar en veegt dan het bierspeeksel van de vieze man uit zijn gezicht.

'Je zou het hem niet nageven,' zeg ik, 'maar mijn broer kan een ijzeren staaf plooiën met zijn tanden.'

De man met zijn lelijke muts komt niet bij van het lachen.

'Dat dametje van jou is me d'r eentje,' zegt hij.

Pier zet zich schrap. Hij denkt even dat hij weer een klap op zijn schouder gaat krijgen.

‘Volgens mij is die man dronken,’ zegt Pier.

Ik rol met mijn ogen.

‘Ik, dronken,’ zegt de man met gespeelde verbazing. ‘Nooit op een zondag.’

‘Stans, we gaan,’ kweelt Spiering.

‘Nog even.’

Ik kijk naar de vrouwen die elk in een hoek van de rechthoek zitten. De ene vrouw heeft kort blond haar en draagt een hemd van zijde, een vuil geworden paarse rok en ledere handschoenen. Het is een vrouw met geld. Een vrouw van goeden huize. Ze heeft brede schouders en lange armen, maar verder is ze niet erg vlezig en heeft ze een dunne, bleke huid.

‘Ze noemt zichzelf Courage,’ zegt de man, ‘dat is alles. Niemand weet wie ze is of waar ze vandaan komt.’

De beurse plekken op haar gelaat, haar moeizame ademhaling en bloedende lip doen me vermoeden dat Courage niet aan de winnende hand is.

‘Ik sla je kaak scheef voor de rest van je leven, burger-teef,’ roept haar tegenstander vanuit de andere hoek.

Die andere vrouw herken ik als Cornelia, de oudste dochter van de kolenhandelaar. Ze is een fort van een vrouwens, een matrone met een dikke huid en vuisten als kolenscheppen. De kerel die haar koosnaampje, Zotte Neel, verzon heeft ze wellicht gevierendeeld met een bot nagelschaartje. Maar ook zij heeft schade opgelopen. Haar rechteroog staat dik en bloedt. Ik vraag me af of ze er nog wel mee kan zien.

‘Geen man zal je nog willen als ik met je klaar ben,’ schreeuwt Neel naar haar tegenstander. Ze neemt een slok bier. Ze veegt schuim en bloed van haar lippen.

‘Zotte Neel is een kwaaië,’ grijnst de man met de kleurloze muts.

Een man met een nieuwe ruitersjas die te groot voor hem is en een hoed met een pluim neemt Courages gekneusde hand vast en probeert haar te overtuigen om ermee op te houden en met hem mee te gaan. Maar Courage trekt haar hand los en roept iets. Ze is kwaad. Ik zie het aan haar ogen. Door het kabaal versta ik niet wat ze zegt, maar op haar lippen kan ik één woord lezen: 'nooit'. Ze wijst naar een jeneverkruik op de vloer. Daarop plukt de jongeman de kruik van de vloer, neemt een slok, bolt zijn wangen en spoeit vanuit zijn mond de jenever op het beurse gezicht van Courage. Ze deinst terug door de hevige, plotse, prikkende alcoholpijn en veert rechtop. Haar ogen zijn groot en wakker.

Een man in een Frans sergeantsuniform stapt de arena in en roept: 'Mijne heren, *messieurs*, uw aandacht alstublieft, *votre attention s'il vous plaît*.' Er stuitert een Gentse 'r' door zijn Frans. Zijn uniform mist een paar knopen en zit vol met gaten. Hij heft een pistool. Het gejoel van de toeschouwers verstomt.

'Ronde drie,' roept hij, '*le troisième tour*.'

Hij richt zijn pistool naar het plafond en knalt wat kruit naar een muurschildering van Sint-Franciscus die het woord Gods verkondigt aan vogels en wolven. Het verbrande kruit verspreidt de geur van rotte eieren.

Neel drinkt de beker tot op de bodem leeg, likt het schuim van haar bovenlip en gooit de beker in het publiek. Er klinkt gejuich.

'Pak ze, Neeltje,' roept de drinkebroer naast ons.

Courage en Zotte Neel stappen op elkaar toe, cirkelen om elkaar heen op blote voeten. Hun armen gebogen. Hun vuisten in handschoenen. Hun ogen op elkaar gericht. Neel heeft geen geduld. Ze slaat erop los en probeert haar tegenstander in het gezicht te treffen. Courage trekt het hoofd in en de arm van Neel zwiept er wel drie keer overheen. Courage probeert naar links en rechts te ontsnappen, maar Neeltje verspert haar telkens de weg. Als Courage tegen de

houten wand botst ziet Neel haar kans schoon. Het regent klappen op Courages schouders en armen. Dan incasseert ze een slag tegen haar hoofd en het publiek gilt het uit. 'Afmaken, dat wijf!' roept de vieze muts. Courage gooit zichzelf tegen Zotte Neel aan. Ze haakt met haar smalle armen rond het forse lijf van Neel, die zich probeert los te wrikken. Neeltje trapt op haar voeten en stampt tegen haar schenen, maar Courage kleeft aan haar als een bloedzuiger.

Pas in het midden van het strijdveld laat Courage los en duwt haar tegenstander van zich af. Neel herbegint de aanval, woest als een getergd dier. Courage ontwijkt haar slagen. Wat ze aan brute kracht tekortkomt heeft ze overvloedig in soepelheid en sluwheid. De toeschouwers schreeuwen hun kelen rauw. Ze roepen om bloed. Om een winnaar. Ik knoop het lint onder mijn kin los en trek het onding van mijn hoofd. Mijn vlecht valt op mijn rug, en voor ik het goed en wel besef ben ik ook aan het schreeuwen, daar tussen die dringende, zwetende en boerende menigte.

'Laat je niet doen, Courage,' roep ik. 'Sla haar godverdomme plat.'

'Stans, gedraag je,' roept Pieter met opperste afkeuring, want ik heb gevloekt op een hoogdag. Maar ik kan mijn ogen niet afhouden van die twee woeste vrouwen met hun zwaaiende vuisten.

Pier heeft er genoeg van. Hij wil weglopen, maar krijgt een duw waardoor hij zijn evenwicht verliest en tegen de houten afsluiting smakt. Zijn hoed valt. Iemand stapt erop.

'Met jou kan ik ook nergens komen,' lach ik.

Hij trekt zich recht en roept dat we nu naar huis moeten. Dat ik van moeder naar hem moet luisteren, zelfs al is hij vier jaar jonger. Hij smeekt. De tranen van onmacht vullen zijn ogen. Maar ik roep: 'Komaan, Courage, niet opgeven', alsof ik elke zondag een bokskamp meepik. Neel blijft in de

aanval gaan, maar Courage beschermt haar hoofd met haar armen. Ze laat zich niet meer in een hoek dringen.

‘Sla haar tanden uit,’ moedigt de vieze muts Neel aan. ‘Geen genade. In het zand met die blauwkous.’

Neel, puffend en zwetend, weet Courage hard in de buik te treffen. Ik hap naar lucht alsof ik zelf een stomp in de maag heb gekregen. Courage valt op haar rechterknie. Neel gooit haar arm naar achter om haar tegenstander de beslissende slag toe te dienen. Hier komt de mokerslag. Maar Neel is niet snel genoeg. Courage gooit zich achteruit en wipt weer rechtop. Meegesleurd door haar woeste zwaai verliest Neel haar evenwicht en Courage ziet eindelijk haar kans. Voor Neel zich weer schrap kan zetten, treft de vuist van Courage haar vol in het gelaat. De neus van Zotte Neel ontploft zowat. Het bloed spat in het rond.

Pier krijgt spetters op zijn hemd en gilt het uit.

De pijn van de inslag moet door Neels hoofd branden. Ze strompelt achteruit. Voor ze haar evenwicht kan terugvinden, nog voor ze haar voeten weer stevig in het zand kan zetten, knauwt Courages vuist drie keer tegen Neeltjes rechterslaap. Zotte Neel kapseist en smakt als een kolenzak in het zand en de rattenkeutels. Ze beweegt niet meer. De scheidsrechter is stomverbaasd. Hij kan niet geloven dat de kamp voorbij is. Dan heft hij de arm van Courage in de lucht.

‘De triomfator. *Le vainqueur*,’ zo roept hij. ‘Mamzel Courage wint de pot van drieënveertig francs.’

Maar Courage is uitgeput. Ze zakt bijna in elkaar. In de menigte verwisselen muntstukken van eigenaar. Zij die hebben gewed op Courage innen geld van hen die zo stom waren om dat niet te hebben gedaan. Mijn dorstige vriend met zijn lege beker trekt zijn vieze muts van het hoofd, slaat die drie keer tegen zijn knie en vloekt een paar kruisbeelden bij elkaar. De jongeman met de te grote ruitersjas helpt Courage overeind. Hij legt haar arm over zijn schou-

der, ondersteunt haar en helpt haar de kloosterkerk uit. Ik wurm me door de menigte naar buiten.

Op de binnenkoer zie ik hoe Courage door haar begeleider in een rode *berline* wordt geholpen, een kleine gesloten koets met vier zitplaatsen. De man rent daarop terug naar binnen. Ik loop op de koets toe, spring op het trapje en kijk naar binnen.

Courage houdt een natte doek tegen haar gezicht. Dan merkt ze me op. Ze vindt mijn ogen en grijnst. Haar spotlach laat tanden zien die rood zijn van bloed. Haar gezicht, vol met schrammen en blauwe plekken, is groots en trots als een stad. De man met de pluim op de hoed komt aanhollen en stapt in langs de andere kant van de koets. Hij botst tegen het dak aan en verliest zijn hoed. Hij zet hem weer op. De hoed is net als de ruitersjas te groot voor hem. Heeft hij een bijziende kleermaker of zijn die kleren van zijn grote broer? Hij gaat tegenover de toegetakelde vrouw zitten.

'Ik heb het geld, *chérie*,' zegt hij tot Courage en zoent haar op de mond, de onbeschaamde bok. Dan ziet hij me. Mijn stomme, verbaasde smoel in de opening van de koets. Hij glimlacht. Zijn glimlach is mooi en warm en stout. In zijn oren zitten gaatjes waar oorbellen hebben gehangen. Dan slaat hij met zijn stok tegen het dak van de *berline*. De koetsier klakt met zijn tong en het paard trekt de koets in beweging. Ik spring van het trapje af.

Pier trekt aan mijn arm, zegt dat we moeten vertrekken.

'De man met de pluim in de hoed,' zeg ik. 'Zag je hem?'

'Wat dan?' vraagt hij.

'Het is een vrouw,' zeg ik.

Pier kijkt me verward aan.

'Wat zeg je?'

Ik schud het hoofd. Laat maar.

'We gaan naar huis.'

Pier loopt de kloosterkerk weer in. Wie zijn die vrouwen? Heeft één van hen een echtgenoot die op reis was? Of zijn ze ongetrouwd? Of wonen ze, God-mag-het-niet-weten, samen als een gehuwd stel? Waarom wil Courage zich in vredesnaam laten aftuigen tussen vier houten schotten terwijl een meute halfdronken mannen en enkele vrouwen de ziel uit hun lijf schreeuwen? En haar grijns! Het is een grijns die het leven uitlacht en de orde der dingen op haar kop zet.

Ik loop de kapel van het rattenklooster weer in en zie Pier staan bij het doopvont. Hij kijkt naar me en lijkt in huilen te gaan uitbarsten. Hij wijst naar een donkere natte plek in het zand. De plek waar de mand met wasgoed niet meer staat.